

האורים והתומים

בשני מקומות מפרטת התורה אודות עשיית האורים והתומים. פעם אחת בציווי על עשייתם:¹

ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני ה', ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד.

ופעם נוספת בחנוכת המשכן:²

וישם עליו את החשן, ויתן אל החשן את האורים ואת התמים.

במקום אחר מתואר השימוש בהם:³

ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' - על פיו יצאו ועל פיו יבאו, הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה.

המפרשים התמודדו עם מספר קשיים בנוגע לאורים והתומים, להם הציעו הסברים שונים.

התורה מתארת בפירוט רב ובאריכות גדולה את כל מעשה המשכן ובייחוד מתעכבת על בגדי הכהונה. לא כל הפרטים ברורים לגמרי והראשונים נחלקו ביחס להבנתן של נקודות מסוימות. בפרק כ"ח בספר שמות, לדוגמה, החל מפסוק טו מובא תיאור מפורט של החושן בהיבטים שונים: רכיבים, גודל, צורה, אופן לבישה, מיקום ותפקיד. תיאור האורים והתומים, לעומת זאת, לוקה בחסר מכל הבחינות האלו: מספרים לנו שיש לתת אותם על החושן (שם, ל), אבל לפני כן אין כל ציווי על עשייתם ואין לנו כלל מושג מה הם. כמו כן, הם מוזכרים

1 שמות כ"ח, ל.

2 ויקרא ח', ח.

3 במדבר כ"ז, כא.

בה"א הידיעה, בניגוד לרוב כלי המקדש:⁴ "האורים והתמים" – כאשר לפני כן, כאמור, אין שום ציווי לעשות אותם, ואין אנו יודעים מה הם.

כמו כן, הושמט תיאור מעשה האורים והתומים בפועל מפרשות ויקהל ופקודי המפרטות את ביצוע הציווי על מעשה המשכן ובגדי הכהונה. לעומת זאת, התיאור חוזר על עצמו דווקא בפרשת חנוכת המשכן המופיעה בפרשת צו – ויש להבין מדוע נדחה תיאור הביצוע לחנוכת המשכן, והושמט כליל מפרשות העשייה.

גם שמם של האורים והתומים בעייתי; משני הפסוקים שבמעשה המשכן ובחנוכתו משמע שמדובר בשני רכיבים שונים, מכך שהוספה המילה "את" לפני "התומים", ומכך שהם מיודעים לעצמם. אילו היה מדובר באובייקט אחד, מן הראוי היה לומר "האורים ותומים".⁵ אך על רקע זה יש להבין את היחס בין שני החפצים ולשם מה נועד כל אחד. כמו כן, יש להבין מדוע בספר במדבר, בתיאור מינוי יהושע, מוזכרים רק "האורים" – מדוע לא נזקקו כאן לתומים?

ביאור שמם של האורים והתומים ואופן פעולתם

שיטת רש"י

דברי הגמרא ביחס לאורים והתומים מגלים טפח ומכסים טפחיים:⁶

ואף על פי שגזירת נביא חוזרת – גזירת אורים ותומים אינה חוזרת, שנאמר 'במשפט האורים': למה נקרא שמן אורים ותומים? אורים – שמאירין את דבריהן, תומים – שמשלימין את דבריהן.

משמע שחז"ל החשיבו את האורים והתומים לדבר אחד, וצמד המילים מתייחס

4 יש לציין שגם המזבח מוזכר בה"א הידיעה (שמות כ"ז, א), ויעויין בביאורו של הרמב"ן על האורים והתומים (שמות כ"ח, ל).

5 גם בספר עזרא (ב', סג) הוזכר הביטוי "לאורים ולתמים", אך בפסוק המקביל בנחמיה (ז', סה) הוזכרו שניהם בחדא מחתא – "לאורים ותומים".

6 יומא עג: 6

האורים והתומים

לתכונות שונות של האורים התומים. וכך מבאר רש"י על הגמרא את צמד המילים:

שמאירין את דבריהם - מפרשים את דבריהן; משלימין את דבריהן - כדאמרן: אין גזירתן חוזרת.

לרש"י, הכינוי 'אורים' מתייחס לכך שתשובות האורים-תומים ברורות כאור והכינוי 'תומים' מלמד שהן החלטיות ואינן בטלות.

בעוד בפירושו ליומא רש"י אינו מסביר מה הם האורים והתומים, אלא רק את התכונות שהכינויים הללו משקפים, הרי שבפירושו לתורה הוא מסביר שמדובר באמת בחפץ אחד:⁷

את האורים ואת התומים - הוא כתב שם המפורש⁸ שהיה נותנו בתוך כפלי החשן...

כאן אומר רש"י במפורש כי האורים והתומים הם חפץ אחד - השם המפורש בכתב.

שיטת הריטב"א והרמב"ן

הריטב"א והרמב"ן מסכימים עם רש"י לגבי הגדרת האורים והתומים כחפץ אחד שעיקרו הוא השם המפורש, וכן הם מסכימים עמו על העיקרון שצמד המילים 'אורים' ו'תומים' מתייחס לתכונותיו של החפץ הזה, אך הם חלוקים עליו בהסבר של אותן התכונות; ואלו דברי הריטב"א:⁹

וכתב שם המפורש בין הכפלים, שעל ידי השם ההוא מאיר דבריו ומתמם דבריו: וכשהיה כהן גדול מכוין בחלק אחד מן השם ההוא, שנקרא 'אורים' - היו בולטין

7 שמות כ"ח, ל. דברים אלו מופיעים גם בפירושו על ספר ויקרא (ח', ח).

8 בעל הטורים על אתר מביא (בעקבות הזוהר) כי הגימטריה של "את האורים ואת התומים" שווה לזו של הביטוי "שם בן שבעים ושתיים". יש לציין כי הגימטריה מתייחסת למילה 'תומים' מלאה, שלא כמו במקרא, ובהפרש של 1 (מה שנקרא 'עם הכולל').

9 ריטב"א, יומא עג: ד"ה הא דאמרינן; רמב"ן כ"ח, ל.

מן האותיות הכתובות באבנים אותיות שיש בהם תשובה לשאלתו כשיצטרפו, והיו מאירות נגד עיניו מעורבות שלא כסדר. וכשהיה חוזר ומכוין בחלק השני מאותיות השם ההוא, שנקרא 'תומים' - היו מצטרפות האותיות כסדר, ונעשה מהם תיבות.

בעוד לפי רש"י הכינויים 'אורים' ו'תומים' מתייחסים באופן כללי לאופי התשובות של האורים והתומים, הרי שלדעת הריטב"א הכינויים באים ללמדנו על אופן הפעולה שלהם: חלק אחד של השם המפורש משיב באמצעות הארת אותיות החושן - 'אורים', אך מערכת זו לא עומדת בפני עצמה: פשר האותיות הזוהרות לא ברור בלי לדעת את סדרן. לכך נצרך ה'תומים' - החלק השני של השם המפורש, המסדר את אותיות החושן בהתאם לתשובה.

הרמב"ן (שם) אומר דברים דומים, אך לדעתו לא מדובר בשני חלקים שונים של השם המפורש, אלא היו כתובים כמה שמות, שחלקם גרמו לאותיות החושן לזהור וחלקם סיעו בידי הכהן לסדר את האותיות ולדעת את כוונתו של הקב"ה בתשובתו.¹⁰

שיטת האבן עזרא

כאמור רש"י, הריטב"א והרמב"ן הסבירו לאור דברי חז"ל כי הביטויים 'אורים' ו'תומים' מאפיינים את פעולת האורים והתומים. אולם האבן עזרא טען שאין פירוש השם 'אורים' קשור להארה שבהם, שהרי לכולי עלמא לא האורים זהרו אלא אבני החושן, ואם כן היה ראוי לקרוא לאבני החושן בשם זה! ניתן להשיב

10 כדברים הללו ניתן להבין גם מדברי התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם. הרמב"ן מפרט את הסברו בהרחבה, וחלקו יובא בהמשך. נקודה שיש להזכיר כאן היא שהרמב"ן מבין כי סוג מסוים של שמות נכללו באורים וסוג אחר בתומים. האורים הובילו לזיהוי האותיות המרכיבות את התשובה, אך ללא סדר כלשהו על פיו ניתן לתת להם משמעות. התומים השלימו זאת וגרמו לשואל להבין מה סדר האותיות ומהי תשובת ה'. בכך כמובן יש מענה לשאלתנו בתחילת העיון מדוע התורה התייחסה לאורים ולתומים כשני גורמים נפרדים. בדברי הריטב"א הקושי עדיין קיים שהרי מדובר בכינויים לחלקים שונים באותו שם ולא בשמות נבדלים.

על כך ולהסביר שהאורים והתומים הם שאפשרו ושהעניקו לחושן את אותה תכונה של הארה; אלמלא הם לא היתה אורה, ולכן הם ראויים לשם 'אורים'.

האבן עזרא מסביר את פשר השמות הללו בדרך שונה, ואף מציג תפיסה חדשה – אותה הוא מעגן בפשטי המקראות – בנוגע לזהות החפץ הנקרא 'אורים ותומים', זאת למרות הודאתו כי "הנה לא ידענו מה הם":¹¹

כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים, כי כתוב 'לאורים ו(ל)תומים'.¹² ועוד, מלת 'לאורים' גם 'תומים' – לשון רבים,¹³ והנה דברים רבים הם!... מלת 'אורים' – מגזרת 'חסותי ראיתי אור', ו'תומים' – שהם תמימים. והאורים, לא התומים – זהב וכסף היו.¹⁴

לפי האבן עזרא לא מדובר ביחידה אחת של 'אורים ותומים' כדברי רש"י, אלא לפחות ארבעה עצמים: שני ה'אורים' ובנוסף אליהם שני ה'תומים'. בכך הוא עונה על הקושי שהעלנו בתחילת העיון – מפסוקי התורה נראה כי ה'אורים' וה'תומים' היו חפצים שונים, אך לפי רוב הראשונים מדובר אך ורק בחפץ אחד. בנוסף סבור האבן עזרא – כנראה מסיבות אסטרונומיות – שבסך הכל מדובר

11 אבן עזרא, שמות כ"ח, ו.

12 כנראה ההוכחה מבוססת על האות למ"ד הנוספת בפסוק בעזרא. בדפוסים של האבן עזרא שלפנינו הושמטה הלמ"ד, אבל נראה שעליה מבוססת כל הוכחת האבן עזרא, כאמור, וכן הפסוק מפורש בספר עזרא, לכן סביר שמדובר בטעות הדפסה. לא ברור למה הפליג האבן עזרא לספר עזרא, ולא הוכיח מהפסוק בהמשך פרק כ"ח, שהפריד ביניהם במפורש, כפי שהעלינו לעיל: "את האורים ואת התמים".

13 יש שטענו שהריבוי של אורים ותומים הוא מקרה של Pluralis Intensus, כלומר: שימוש בלשון רבים המעניק חשיבות לעצם היחיד, כמו במילים 'א-לוהים', ולהבדיל – 'תרפים', וכן בספר איוב ("ב, ז; ז, מ'; טו) מופיעה ה'בהמות' – שהיא בהמה גדולה אחת. מקרה דומה נמצא בתהילים: "ראשי לויתן" (ע"ד, יד), אבל המפרשים שם פירשו אחרת, יעויין בדבריהם. ייתכן והניסוח הבעייתי הזה הוא שהניע את חז"ל לחפש הבנה חדשה בביטוי 'אורים ותומים' – "שמאירין את דבריהן... שמשלימין את דבריהן".

14 הרמב"ן הבין כי לפי האבן עזרא גם התומים היו עשויים מזהב וכסף, ואולי היתה לפניו גרסה אחרת של דברי האבן עזרא.

בשנים עשר עצמים שונים!¹⁵ בנוגע לזיהוי המרכיבים השונים - האורים הם זהב וכסף ולדברי בעל הספר 'יהל אור', ממפרשי האבן עזרא, הם מייצגים את השמש והירח. האבן עזרא אינו מפרט ממה עשויים התומים אך לדברי ה'יהל אור' הם מייצגים את שאר גרמי השמים.¹⁶

השימוש באסטרולוגיה ובמערכת כוכבי השמש בתיאור האורים והתומים יכול אולי לתת מענה לשאלתנו למה לא תיארה התורה את האורים ואת התומים. כנראה הסוד שבדבר, המוזכר בהמשך דברי האבן עזרא, והקשור ליסודות האסטרונומיים עליהם הוא מתבסס, חייב את התורה להצניע את התיאור שיכול להימסר רק ליודעי ח"ן:

וְאֵל הוֹאֵלְתִי לְגִלּוֹת זֶה הַסּוּד - לֹא יִכְלֹתִי לְכַתּוֹב כִּפִּי הַמִּכְתָּב שַׁחֲבַרְתִּי בְּפִירוֹשׁ הַסֵּפֶר כְּלוּ, כִּי לֹא יִבְיַנּוּ מִי שֶׁלֹּא לִפְנֵי הַסֵּפֶר הַמְדוּת וְסוּד מְלַאכְתּוֹ שְׁמִיִּם.

מאותה סיבה האבן עזרא אינו מפרט את אופן פעולתם המדויקת של האורים והתומים, וחותם: "וסוד עמוק הוא".

היחס בין החושן לבין האורים והתומים

היבט נוסף בו יש לדון הוא היחס בין האורים והתומים לבין החושן. מפסוקי התורה עולה בבירור כי האורים והתומים נלווים אל החושן, אך לא ברור האם יש להם גם קיום עצמאי. ניתן בהחלט להבין כי האורים והתומים נספחים לחושן, ומוסיפים לו את מימד המשפט המאפיין אותו - "ועשית חשן משפט" (שמות

15 "על כן הששה על כתף השנית... וככה הששה השניים" - אמנם ייתכן ובדבריו אלו מתייחס האבן עזרא לחשב האפוד, אבל לדעת רוב פרשניו מדובר בתיאור האורים והתומים.

16 האבן עזרא, כמו שאר חכמינו הקדומים, חשב כי כדור הארץ שונה באופן מהותי משאר כוכבי הלכת, בעוד השמש והירח ושאר כוכבי הלכת דומים מבחינה מהותית אחד לשני - על אף שניתן להבחין בין השמש והירח המפיצים אור לבין שאר כוכבי הלכת. מסיבה זו, כדור הארץ אינו מיוצג ב'אורים ותומים', לשיטתו. אולם בימינו ידוע כי השמש היא ששונה באופן מהותי משאר הכוכבים, ואילו כדור הארץ דומה אליהם.

כ"ח, טו), אך אין להם מעמד ומשמעות עצמיים. אך ייתכן גם לומר להיפך, כי האורים והתומים עומדים בפני עצמם והחושן – מלבד היותו אחד מבגדי הכהן הגדול – מסייע לתפעולם כגורם משני. ייתכן כמובן כי שני ההיבטים קיימים: האורים והתומים משלימים את הגדרת החושן, והחושן מסייע בתפעולם. אף בנושא זה ניתן למצוא עמדות שונות בראשונים.¹⁷

לאורים והתומים מעמד עצמאי

הרמב"ן מציע בסוף דבריו כי במהלך הדורות נעשה שימוש באורים והתומים מחוץ למסגרת של בגדי כהונה רגילים. השמות הקדושים שבהם נמסרו מדור לדור ל"גדולי חכמי ישראל", והם הטילו אותם לאפודי בד שאינם חלק מבגדי הכהונה, ואף הוסיפו לאותם אפודים "חשן כדמות חשן הקדש". בצורה זו המשיכו האורים והתומים לשמש כאמצעי לשאול בה'. בדרך זו ברור כי החושן והאפוד היו אמצעי עזר לאורים והתומים, ולא להיפך; לא מדובר היה בבגדי כהן גדול ואף נעשו כתבניתם המדויקת, ואף השימוש בהם לא היה מוגבל לכהנים, שהרי אף דוד עשה שימוש באפוד.¹⁸ גם במעשה נוב הומתו שמונים וחמש כהנים נושאי אפוד בד, וברור כי לא היה מדובר באפוד רגיל שהינו אחד מבגדי הכהן הגדול.¹⁹ מדברים אלו עולה כי האורים והתומים הינם בעלי מעמד

17 לפי שתי ההבנות יש מקום להסתפק לגבי מעמד האורים והתומים בבית ראשון, כאשר עוד היו קיימים: האם אז הם תרמו לקדושת הכהן הגדול ולעבודתו? האם היה מוטל עליו לשים את האורים והתומים בכל שעות העבודה, או שמא רק בשעת השאלה באורים והתומים? מהפסוק בפרשת תצווה משמע שלאורים ולתומים היה תפקיד בביאת הכהן אל הקודש, ולא רק בשאלה בהם. והדבר צריך תלמוד.

18 שמואל א' כ"ג, ט-יב.

19 נוב - שמואל א' כ"ב, יח; בגדי כהן גדול - שמות כ"ח, ד. בנוגע לכהני נוב יש לציין כי הרד"ק מביא בשם התרגום שם, שאותם שמונים וחמישה כהנים לא באמת לבשו אפוד בד, אלא שהיו ראויים ללבוש, וכדברי הירושלמי בסנהדרין (פ"י ה"ב). הרמב"ן לא הבין כך, ולדעתו מדובר בכהנים שבפועל לבשו אפוד. בנוסף לכך יש להעלות קושי נוסף; לפי הרמב"ן תשובת האורים והתומים נגלתה דרך החושן, כך שהחושן הוא מרכיב הכרחי לפעולת האורים והתומים. לצורך השימוש באורים והתומים במהלך הדורות, השתמשו לדבריו בבגדים הדומים לבגדי כהונה ובכללם "חשן כדמות חשן הקדש". אולם לא סביר

עצמאי, ומתפקדים גם מחוץ למסגרת חושן המשפט המיוחד לכהן הגדול. האורים והתומים כשלעצמם יכולים 'להאיר' ו'להתמים' דבריהם לשואלים בהם.²⁰

ראיית האורים והתומים כבעלי מעמד עצמאי לדעת הרמב"ן עולה אף מאופן עשייתם והמצע עליו נכתבו. השמות הקדושים שהיוו את האורים והתומים נכתבו על קלף והוכנסו לחושן כגורם חיצוני. כתיבה על קלף אינה מוכרת לנו משאר בגדי הכהונה – הדוגמה המוכרת הקרובה לכך מבחינת בגדי הכהונה היא שם ה' שבציץ החקוק במתכת.²¹ עולה מכך שהאורים והתומים מנותקים מבגדי הכהונה הקלאסיים, ויש להם מעמד עצמאי. הבנה זו משתלבת היטב עם תפיסתו שניתן להשתמש באורים והתומים גם מחוץ למקדש על ידי כהנים הדיוטות; על אף שהאורים והתומים עשויים לתפעל את החושן, אין הם נחשבים למשמשיו ואינם בטלים כלפיו.²²

ראיה נוספת, שלישית במספר, לכך שהרמב"ן רואה את האורים והתומים כמרכיב עצמאי ונפרד עולה מהמשך דבריו. הרמב"ן מעלה הצעה לפתרון השאלה למה לא ציוותה התורה בפירוש על מעשה האורים והתומים או תיארה את החפץ במפורט:

שייצרו יחידות של חושן באופן מסחרי. אם כן, קשה להניח שלכל אחד משמונים וחמישה כהני נב שנשא אפוד עם אורים ותומים, היה גם חושן עם ארבעה טורי אבנים שהאירו? אמנם נראה שכך סבר הרמב"ן אך הדבר נראה דחוק.

20 אמנם דברי הרמב"ן קצת קשים מכך שבספר עזרא (ב', סג) אומר התרשאתא לכהנים חסרי הייחוס ש"לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתמים", ומשמע בפשטות שמדובר בכהן הגדול דווקא שהאורים ותומים הם סימן היכר שלו.

21 כדי לחדד את החידוש שבדברי הרמב"ן נשווה זאת לתרגום המיוחס ליונתן (שמות כ"ח, ל) המתייחס לאופן בו השם היה כתוב על האורים והתומים: "דבהון חקיק ומפרש שמא רבא וקדישא". (בתרגום לעברית - "שבהם חקיק ומפורש השם הגדול והקדוש"). לדעת התרגום, הכתיבה לא הייתה על קלף אלא חקוקה כנראה על מתכת, בדומה לציץ עליו חקוק היה השם.

22 גם הר"ן בדרשותיו (דרוש שלישי, ד"ה ושמא תאמר) מבין כי האורים והתומים אינם חלק ממעשה החושן: "כי החשן אינו מגיד העתידות מצד היותו חשן לבד, אבל מצד האורים והתומים שהיו בין כפליו, שלא היו מכלל בגדיו".

האורים והתומים

כי לא היו מעשה אומן - ולא היה לאומנים ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא דבא כלל! אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה, והוא כתבם בקדושה, או היו מעשה שמים. ולכך יזכרים סתם ובידיעה, כמו 'וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים'.

האורים והתומים נעשו באופן אחר לחלוטין משאר חלקי מערכת בגדי הכהונה. לפי תיאורו של הרמב"ן לא מדובר במעשה של אומן כלשהו, אלא ב'מעשה שמים' או בכתיבה שנעשתה על ידי משה בקדושה מיוחדת. האורים והתומים לא נעשו כלל על ידי קהל ישראל אלא על ידי משה או ה', ואף החומר ממנו נעשו לא היה חלק מנדבת העם למשכן. זו הסיבה שלא נזכרה עשייתם בפרשות ויקהל ופקודי העוסקות בבניית המשכן על ידי בני ישראל.

בנוסף לכך, ה"א הידיעה מנתקת אותם משאר כלי המקדש, ולמעשה מכל שאר הדברים הנוצרים על ידי אדם. כאשר מצווים אדם לייצר משהו, אין מקום להוסיף ה"א הידיעה שהרי הדבר עדיין אינו קיים. אולם כאשר ניתן לאדם ציווי ביחס לאובייקט מסוים שנעשה על ידי גורם חיצוני כלשהו יש להוסיף לאובייקט המדובר ידוע על ידי ה"א, כדי לייחס כלפיו את הציווי. האורים והתומים שונים במהותם מכל שאר הכלים המובאים כחלק מהקמת המקדש ועשייתם שונה מכל פעולה אנושית; בדומה לכרובי גן עדן הם ידועים למי שאמור לדעת עליהם.

האורים והתומים נספחים לחושן המשפט

ראינו כי לפי הרמב"ן, לאורים והתומים מעמד נפרד ועצמאי, אך ניתן לדייק מדברי האבן עזרא שלשיטתו האורים והתומים נספחים לחושן. בעוד הרמב"ן בפירושו לא התייחס לאורים והתומים עד שהם הוזכרו בפירוש בתורה, הרי שהאבן עזרא הרחיב את הדיבור אודותיהם כבר בפסוק העוסק בעשיית החושן

והאפוד. מכך ניתן אולי ללמוד כי לפי האבן עזרא האורים והתומים אינם בעלי חשיבות עצמאית, וכל משמעותם היא בהענקת תוכן לחושן.²³

יש להדגיש, כי גם אם נבין כפי שהצענו כעת בשיטת האבן עזרא, שמוקד האורים והתומים בתפעול החושן, עדיין אין הם בהכרח חלק מהותי ממנו. המשנה בסוטה (פ"ט מ"ב) אומרת שלא היו אורים והתומים בבית שני²⁴ וממילא עלינו להניח שאף אם הם באו כתוספת לחושן - חסרונם אינו פוסל את עבודת הכהן הגדול. האורים והתומים מוגדרים על ידי החושן, אך הוא אינו מוגדר על ידם; ראייה לדבר מכך שהאורים והתומים לא הוזכרו בפרשות ויקהל ופקודי, וגם בפרשת תצווה הם הוזכרו בצורה שונה מיתר חלקי הבגדים, כפי שכבר ראינו.

האורים והתומים הם חושן המשפט

שיטה מחודשת בהבנת היחס בין האורים והתומים לבין החושן עולה מדבריו של הרמב"ם:²⁵

עשו בבית שני אורים והתומים - כדי להשלים שְׁמוֹנֵה בַגְדִים, ואף על פי שלא היו

23 גם הסוד שהוא מתחיל לגלות בעניין האורים והתומים - משלב אותם להבנתו עם אבני האפוד (ראה בדבריו שם), דבר המחזק את ההשערה כי לדעתו יש קשר הדוק בין שני הכלים.

24 המשנה אומרת "משמתו נביאים הראשונים", ובירושלמי בסוטה (פ"ט ה"ג-יד) מופיעה מחלוקת אם מדובר בנביאי ספר שמואל - לדעה אחת - שמואל ודוד, ולדעה שניה - גד ונתן (דעה זו תואמת את העובדה שבמקרא לא מוצאים שאלה באורים והתומים אחרי דוד), או שמא הכוונה לירמיהו וברוך בן נריה - החותמים את התקופה שאנו קוראים לה כיום 'נביאים ראשונים'. מסקנת הבבלי היא כדעה האחרונה: "לאפוקי חגי זכריה ומלאכי" (סוטה מח: ושם הוזכרה גם דעה שמדובר בדוד ושלמה). בתוספתא לסוטה (פ"ג ה"ב) מופיעה לשון אחרת: "משחרב בית המקדש הראשון", הקרובה לדעה שבמשנה מדובר בירמיהו ובברוך; עם זאת, הדגש שבתוספתא שונה - היא אינה מתמקדת בהשראת השכינה באדם, אלא בהשראת השכינה במבנה ובארץ. בכל אופן, לכולי עלמא לא היו אורים והתומים בבית שני.

25 הלכות כלי המקדש פ"י ה"י.

נשאלין בהן. ומפני מה לא היו שואלין בהן? - מפני שלא היתה שם רוח הקודש, וכל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ואין שכינה שורה עליו - אין נשאלין בו.

הרמב"ם כותב שהאורים והתומים הם חלק משמונת הבגדים של הכהן הגדול; בהכרח עלינו לומר להסיק כי לשיטתו האורים והתומים הם הם אבני החושן.²⁶ אם מזהים בין האורים והתומים לאבני החושן, אין מנוס מלומר שהיו אורים והתומים גם בבית שני כפי שאומר הרמב"ם - שהרי לא ניתן לוותר על אבני החושן כחלק מבגדי הכהן הגדול, אף אם לא ניתן היה להישאל בהם. כנראה הוא פירש את קביעת המשנה שאורים והתומים 'בטלו' בבית שני, בכך שהם 'הושבתו'; בבית שני בטל השימוש באורים והתומים אך הם היו קיימים כחלק מבגדי הכהן הגדול.

הסבר זה מתרץ חלק ניכר מהקושיות שהעלינו לעיל. הציווי בפרשת תצווה על הכנסת האורים והתומים לחושן לא אמור להפתיע אותנו. חושן המשפט מתואר לפני כן במפורט, וישנו ציווי על עשייתו מספר פסוקים קודם לכן. מאחר שהחושן הוא האורים והתומים ניתן להתייחס אליהם בידיע "האורים והתומים" - אלו הידועים לנו כבר.

אמנם הסבר זה מעלה קשיים אחרים:

ראשית, למה זכו אבני החושן לכינוי חדש? ניתן להשיב כי כאן האבנים קיבלו את שמן ככלי שרת, בעוד לפני כן הן תוארו אך ורק מבחינת החומרים מהם הן עשויות.

קושי נוסף, משמעותי יותר, עולה מלשון הפסוק בפרשת תצווה המלמד שמדובר בחפץ נוסף אותו נותנים על גבי החושן הקיים ועומד גם

26 כך פירשו גם רבינו האי גאון (בתשובה המובאת באוצר הגאונים על סנהדרין טז), אליה מתייחס האבן עזרא כאשר הוא חולק על פירוש רש"י ודעת זקנים מבעלי תוספות (בפירושם על הפסוק בפרשת תצווה).

בלעדיו! כך משתמע גם מהפסוק בפרשת צו:²⁷

וישם עליו את החשן, ויתן אל החשן את האורים ואת התמים.

לפי הסברו של הרמב"ם, בתחילה הלבישו את אהרן בחושן, ולאחר מכן הרכיבו בתוכו את האבנים, והדבר תמוה.

כדי להבין מדוע ביאר הרמב"ם באופן שונה משאר הראשונים, נחזור להבנתו של רש"י שהאורים והתומים היו השם המפורש בכתב: מהו בכלל השם המפורש? בפירושו לסנהדרין (ס.) רש"י מבהיר את ההבדל בין שם 'רגיל' לשם 'המפורש':

שם בן ארבע אותיות - שם הוא, ולא בעין שם המפורש בן ארבעים ושתיים אותיות.

לדבריו השם המפורש כלל ארבעים ושתיים אותיות. תוספות הלכו צעד נוסף להבינו שהשם המפורש כלל שבעים ושתיים אותיות.²⁸

לזיהוי והגדרת השם המפורש יש משמעות עמוקה. הרשב"א טען בתוקף כי לשם בן ארבעים ושתיים אותיות היו 'כוחות מופלאות', הן באמירתו והן בכתיבתו, וסיכם את הראיות לכך:²⁹

תשובה: ממה שנתבאר בגמרא, ודאי כי יש כחות מופלאות לקריאת השמות בלבד... ולא עוד אלא אפילו בכתיבתן.

וכמו שנזכר בכמה מקומות בגמרא ובמדרשות, כאמרם 'הזכיר עליו את השם והרגו' ביבמות, 'אמר שם ואבלע בארזא', ובסנהדרין כמה בגמרא ובירושלמי פרק הנשרפין, וכן רבים אין להם מספר.

ובכתיבה - הרי אמרו בשבת: יוצאין בקמיעין המומחין, בגיטין - שושילתא דכתב

27 ויקרא ח', ח.

28 סוכה מה. ד"ה אני והו.

29 שו"ת הרשב"א חלק א' סימן ר"כ.

האורים והתומים

עלה שם, ועזקתא כתוב בה שם, ואמרו שמא דמורך עלך, ואמרו כתב שם אחספא וזרקו לתהום ונח - גבי שיתין שכרה דוד, וכן רבים.

אין ספק שתפיסה מעיין זו עומדת מאחורי עמדת רש"י, שהאמינות הגבוהה של נבואת האורים והתומים³⁰ נבעה מהשם המפורש בן ארבעים ושתיים אותיות שהיה כתוב בהם.

אולם הרמב"ם זיהה את השם המפורש באופן שונה לחלוטין, כפי שכתב במסגרת העיסוק בהלכות ברכת כהנים:³¹

כיצד ברכת כהנים במקדש... ואומר את השם ככתבו - והוא השם הנהגה מיו"ד ה"א וא"ו ה"א, וזה הוא השם המפורש האמור בכל מקום, ובמדינה אומרים אותו בכינויו - והוא באל"ף דל"ת, שאין מזכירין את השם ככתבו אלא במקדש בלבד.

הרמב"ם סובר שהשם המפורש הוא שם הוי"ה בהגייתו הנכונה. במורה נבוכים מרחיב הרמב"ם בהסבר השם המפורש וכותב את דעתו לגבי השמות הארוכים יותר ולגבי הסגולות המיוחסות להם:³²

יו"ד ה"א וא"ו ה"א, שהוא שם המיוחד לו יתעלה, ולזה נקרא שם המפורש... לא תחשוב זולת זה, ולא יעלה במוחשבתך שגעון כותבי הקמיעות, ומה שתשמעו מהם או תמצאנהו בספריהם המשונים ומשמות חברים - לא יורו על ענין בשום פנים. ויקראו אותן שמות, ויחשבו שהם צריכים קדושה וטהרה ושהם יעשו נפלאות - כל אלה הדברים לא יאות לאדם שלם לשמעם, כל שכן שיאמינם.

הרמב"ם מתייחס בזלזול מופגן לתפיסתם של הרשב"א ורש"י, וראויים הדברים למי שאמרם. לדעתו, כתיבת השם היא חסרת משמעות בעליל, ולא מוסיפה דבר; שם הוא שם ולא כח פועל מצד עצמו. ממילא מובן מדוע לא יכול היה

30 "ואף על פי שגזירת נביא חוזרת, גזירת אורים ותומים - אינה חוזרת" (יזמא עג.).

31 הלכות תפילה ונשיאת כפים פי"ד ה"ט-י.

32 מורה נבוכים חלק א' פרק סא.

הרמב"ם לקבל את עמדת רש"י לגבי מהותם של האורים והתומים, ומדוע ביאר את אופיים באופן שונה.

אופן השימוש באורים והתומים - מחלוקת רש"י והרמב"ם

מחלוקתם של רש"י והרמב"ם בנוגע למהות האורים והתומים - האם הם שם המפורש או משהו אחר - מבהירה גם את מחלוקתם בנוגע לאופן השאלה באורים והתומים:³³

תנו רבנן: כיצד שואלין? השואל - פניו כלפי נשאל, והנשאל - פניו כלפי שכינה.

רש"י על אתר מפרש:

כלפי שכינה - כלפי אורים והתומים ושם המפורש שבתוך החושן.

ייתכן שהגמרא כאן, המגדירה להבנת רש"י את האורים והתומים כ'שכינה', היא המקור לשיטתו שהאורים והתומים הם למעשה השם המפורש בכתב.

לעומת זאת, מפסיקת הרמב"ם עולה שפירש אחרת מהי השכינה המוזכרת בגמרא:³⁴

וכיצד שואלין? עומד הכהן ופניו לפני הארון, והשואל מאחוריו - פניו לאחרי הכהן. ואומר השואל: 'עלה או לא עלה?'; ואינו שואל בקול רם ולא מהרהר בלבו, אלא בקול נמוך - כמי שמתפלל בינו לבין עצמו. ומיד רוח הקדש לובש את הכהן, ומביט בחושן ורואה בו במראה הנבואה 'עלה' או 'לא תעלה' באותיות שבולטות מן החושן כנגד פניו, והכהן משיבו ואומר לו 'עלה' או 'לא תעלה'.

בדברי הרמב"ם בולטים שני שינויים יסודיים משיטת רש"י: ראשית, לדעת הרמב"ם השכינה נמצאת בארון הקודש; האורים והתומים עצמם אינם נשאלים

33 יומא עג:.

34 הלכות כלי המקדש פ"י ה"י.

בעצמם, אלא הם כלי באמצעותו ניתן לשאול את פני השכינה השוכנת בקודש הקדשים. כמו כן, לפי הרמב"ם תשובת האורים והתומים אינה תופעה פיזית – האבנים אינן מאירות או זזות, אלא הכהן הגדול מתנבא ובמראה הנבואה מתגלית לנגד עיניו התשובה דרך אותיות החושן. לצופה מן הצד נראות אבני החושן רגילות לגמרי.

ראיה חזקה ביותר לשיטת הרמב"ם, שהשאלה באורים והתומים היתה כלפי הארון, נמצאת בספר שמואל, בתוך תיאור מלחמת מכמש:³⁵

ויאמר שאול לאחיה: הגישה ארון הא-לוהים, כי היה ארון הא-לוהים ביום ההוא ובני ישראל.

המפרשים מתקשים להבין מה תפקידו של ארון הא-לוהים, ומדוע הזדקק לו שאול. רש"י על הפסוק כתב בפשטות "אורים ותומים", ולא פירט. הרד"ק שם הסביר יותר בהרחבה:

ר"ל [חצה לומר]: האפוד, האורים והתומים שהיו עם ארון הא-לוהים.

הסברים אלו קשים: למה לדבר על ארון הא-לוהים כאשר הכוונה היא בעצם לחפץ אחר לגמרי בו השתמשו? לפי הרמב"ם, שהשאלה היתה מופנית לארון שהשכינה מעליו, אלא שנעשתה באמצעות האורים והתומים, הפסוק מובן.

להבנת המחלוקת בין הרמב"ם לבין התפיסה הרווחת בראשונים עלינו לעיין בדברי הרשב"ם:³⁶

את האורים ואת התומים - כעין השבעות על שמות בדבר הקדוש שהיה נותן בחשן להגיד משפטן וצורכיהם.

אם האמות - מגידים להם תרפים וקסמים שלהם ברוח טומאה, להבדיל כמה הבדלות בין טומאה לטהרה - קל וחומר לקדושה, שמגדת.

35 שמואל א' י"ד, יח.

36 שמות כ"ח, ל.

כנראה הרשב"ם סבור כזקנו, רש"י, שהאורים והתומים הם שם המפורש. הרשב"ם לומד מקל וחומר: אם כל העבודות הזרות עושות קסמים כדי להגיד עתידות, ובמיוחד בענייני מלחמה, קל וחומר שגם הקדוש ברוך הוא יעזור כך לבני ישראל.

אך הרמב"ם סבור כדברי הנביא זכריה (י', ב):

כי התרפים דברו און, והקוסמים חזו שקר, וחלמות השוא ידברו, הבל ינחמון.

הרמב"ם אינו רואה בקסמי העמים חכמה שאסרה התורה, אלא דברי הבל ושטות:³⁷

ודברים האלו כולן - **דברי שקר וכזב הן**, והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים, לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן. ואין ראוי לישראל, שהם חכמים מחוכמים, להמשך בהבלים אלו, ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן.

לרמב"ם אין כלל עניין בהשוואה כלשהי, ולו הדלה ביותר, בין המצווה הנעלה שבמקדש ובין מנהגי השטות וההבל שבמקדשי נכרים. הרשב"ם, לעומתו, סבור שקסמים מועילים ומגידיים עתידות, אלא שנאסר להשתמש בהם בגלל הקשר והזיקה שלהם לעולם הטומאה והעבודה זרה. הרמב"ם הכופר בקסמים אינו נדרש להציג את האורים והתומים כאלטרנטיבה טהורה להם, ואינו נזקק להשוותם מבחינה חיצונית. מסיבה זו הוא מדבר בביאור עניינם על האפשרות היחידה לתקשר עם הקב"ה ולשאול אותו שאלות - הנבואה.

תמיהות בלתי פתורות

לאחר כל הדיון וההרחבה בשיטות הראשונים השונות, נותרו לדעתי, עדיין, שאלות רבות שלא נפתרו - חלקן נוגעות רק לאחת הדעות וחלקן נוגעות לכל הדעות שהזכרנו: אף הסבר לא מספק ביאור לעובדה שבפרשת פינחס

37 הלכות עבודה זרה פי"א הט"ז.

מוזכרים האורים לבדם, ללא התומים; מלבד האבן עזרא והרמב"ן, אף אחד לא סיפק הסבר ללשון הכתוב שממנה משתמע שמדובר בשני עצמים שונים: "את האורים ואת התומים"; הרמב"ם לא מספק הסבר הולם לחלוקה בין עשיית החושן לבין נתינת האורים והתומים עליו; רש"י לא מסביר מנין לו שמדובר בשם המפורש בעוד אין כל תיאור של האורים והתומים במקרא.

לולא דמסתפינא, הייתי מציע הצעה חדשה שלא הוזכרה בדברי חז"ל ואצל מפרשי המקרא. אמנם אין זו דרכנו בקודש ועלינו לשבת שבעה נקיים לפני חריגה מדברי רבותינו, ואפילו לאחר הישיבה והעיון – יש לראות את הדברים הבאים כהצעה בלבד; אמנם בהמשך נראה שבדברי חז"ל קיים רמז מסוים בכיוון זה.

תרפים

קודם שנגיע לפתרון תעלומת האורים והתומים, עלינו להבהיר כמה עובדות, שבסוף נקשר להצעתנו, המנסה לתת מענה לדבריו הקולעים של האבן עזרא על האורים והתומים – "והנה לא ידענו מה הם".

נתחיל בהבנת מושג התרפים: תרפים אינם אלילים, כמו הבעל או אשרה, כפי שמוכח מכמה פסוקים. התרפים משמשים לעשיית קסמים ולהגדת עתידות:³⁸

וגם את האבות ואת הידענים ואת התרפים ואת הגללים, ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם - בער יאשיהו.

כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם: קלקל בחצים, שאל בתרפים, ראה בכבד.

מפסוקים אלו עולה בבירור שהתרפים אינם עבודה זרה עצמה, אלא כלי בידי הקוסם כדי לגלות את העתיד. הפסוק ביחזקאל מתאר את השאלה בתרפים כדבר המכריע בהחלטות במלחמה – כמו האורים והתומים. זה גם השימוש

38 מלכים ב' כ"ג, כד; יחזקאל כ"א, כו.

בתרפים בספר שופטים בפרקים י"ז וי"ח. ההזדקקות למגידי עתידות לפני היציאה לקרב ולמלחמה מוכרת בתנ"ך היטב: פרשת בלעם ובלק ופרשת שאול ובעלת האוב הן דוגמאות בולטות לכך.³⁹

המילה 'תרפים' מופיעה חמש עשרה פעמים בתנ"ך, שלוש מהן בפרשת יעקב ולבן, ושתיים כשמיכל שמה את התרפים במיטת דוד כדי להטעות את שאול ואנשיו.⁴⁰ חמש ההופעות הללו לא עוסקות בשימוש בתרפים, אלא באובייקט הפיזי כשלעצמו.

מתוך עשרת הפסוקים הנותרים, שישה הזכירו יחד עם התרפים את האפוד.⁴¹ רואים, אם כן, שלתרפים קשר הדוק עם האפוד. סביר להניח שלשניהם תפקיד דומה או שווה. השוואה כזו בולטת לעינינו במיוחד בפסוק בהושע:⁴²

כי ימים רבים ישבו בני ישראל - אין מלך ואין שר, ואין זבח ואין מצבה, ואין אפוד ותרפים.

לשר תפקיד דומה לתפקידו של המלך - שלטון; מצבה וזבח קשורים שניהם לפולחן; ממילא ניתן להניח שהאפוד והתרפים גם הם מתפקדים באותו מישור, בהתאם להקבלתם בפסוק. נראה, אם כן, שגם האפוד של הכהן גדול שימש לאותו הצורך - קבלת החלטות מדיניות תוך כדי קרב ומלחמה.

נבחן כעת את אופן השימוש באורים והתומים לפי דברינו. רמז אחד לאופיה

39 יש מקום להציע כי רחל אמנו גנבה את התרפים של לבן אביה לא מתוך רצון לעבוד עבודה זרה, חס ושלום, אלא כדי למנוע ממנו לפתוח במלחמה נגד מחנה יעקב, או לפחות לעכבו בשל רצונו בכך - שיגרום לו לחפש אחר התרפים.

40 שמואל א' י"ט, יג. נראה שזו דרכו של המקרא לבקר את שאול וללגלג על התרפים: שאול סומך על קסמים ועל בעלת האוב, אבל השימוש הטוב ביותר בתרפים הוא דווקא כדי להטעות את שאול.

41 שופטים י"ז, ה; י"ח, יד, יז, יח, כ; הושע ג', ד.

42 הושע ג', ד.

של השאלה באפוד ובאורים והתומים נמצא בסיפור דוד בקעילה:⁴³

וישאל דוד בה' לאמר: האלך והכיתי בפלשתים האלה? ויאמר ה' אל דוד: לך, והכית בפלשתים והושעת את קעילה! ויאמרו אנשי דוד אליו: הנה אנחנו פה ביהודה יראים, ואף כי נלך קעלה אל מערכות פלשתים! ויוסף עוד דוד לשאל בה', ויענהו ה' ויאמר: קום! רד קעילה! - כי אני נתן את פלשתים בידך.

מסתבר ביותר ששאלות דוד הכריחו מענה הכולל בחירה של אחת משתי תשובות אפשריות. לא היה זמן לדיון ארוך ומורכב בכל מרכיבי המלחמה. היה צורך בחריצת גורל חד משמעית: להילחם בפלשתים או לעזוב את קעילה לאנחות?

הבנה אחת יכולה לאחד את כל העובדות המצטברות הללו: האורים והתומים באפוד שימשו לחיזוי עתידות דרך גורל; אבנים או חתיכות ברזל הושמו באפוד, עורבבו, ונשלפה אחת מהן.⁴⁴ גם הצליל הדומה של שתי המילים מחזק את התזה הזו. נראה כי הכינויים אורים והתומים באים מ'ארור' ו'תם' - חייב וזכאי. פסוק אחד שפירושו עמום ביותר - יכול להיות מובן היטב לפי הצעתנו:⁴⁵

ויאמר שאול אל ה' א-לוהי ישראל: הבה תמים! וילכד יונתן ושאול, והעם יצאו.

שאול מתפלל לה' שיצא הקלף או האבן המזכים אותו ממשפט הגורל. ישנו קלף האורים, המחייב את השולף אותו, וקלף התמים, המזכה אותו. שאול מתפלל "הבה תמים".⁴⁶

43 שמואל א' כ"ג, ב-ד.

44 ניתן להקשות על כך מפרשיית פילגש בגבעה, שם (שופטים כ', יח) מתואר ששאלו באורים והתומים איזה שבט יעלה תחילה למלחמה בבני בנימין, ונענו שיהודה יעלה. במקרה זה התשובות איננה 'כן' או 'לא', אלא שם של שבט מתוך שבטים רבים. אולם גם במקרה זה ניתן לפצל את השאלה הכללית 'מי יעלה תחילה?', למספר שאלות נקודתיות כלפי כל שבט ושבת וכך לקבל תשובה מתאימה.

45 שמואל א' י"ד, כא.

46 לפי הצעתנו עדיין קיימת ואף מתעצמת הבעיה שהעלינו בתחילת העיון, שבפרשת פינחס

הצעה זו מנוגדת לגמרא ביומא, אבל מסוגיה אחרת ניתן לגבות את הצעתנו:⁴⁷

ולא נתחלקה [ארץ ישראל לשבטים] אלא בגורל, שנאמר: 'אך בגורל', ולא נתחלקה אלא באורים והתומים, שנאמר 'על פי הגורל'.

הראשונים התקשו להבין איך לומדים מהביטוי "על פי הגורל" שחלוקת הארץ נעשתה באמצעות האורים והתומים. הרשב"ם שם מפרש:

על פי - משמע על פי אורים והתומים.

אבל פירוש זה קשה, כמובן: המילה 'פי' נסמכת לגורל, ובאה להצביע שהחלוקה היתה בגורל, ואיך לומדים ממנה שהשתמשו באורים והתומים? לכאורה אין שום הבדל בין שני הפסוקים המובאים בגמרא - שניהם מצביעים באופן זהה על שימוש בגורל!

רבינו גרשום מציע הסבר אחר:

דכתיב 'על פי ה' [הגורל], היינו אורים והתומים - דכתיב: 'על פיו יצאו'.

רבינו גרשום מחדש גזירה שווה מהמילה 'פי' המופיעה בחלוקת הארץ למילה 'פי' המופיעה במינוי יהושע ובעמידתו לפני אלעזר הכהן, שישאל לו באורים. אבל המילה 'פי' אינה כה ייחודית: להמחשת האבסורד, המילה הזו הוזכרה, כמובן, גם אצל אתוננו של בלעם: "ויפתח ה' את פי האתון" (במדבר כ"ב, כח). במיוחד כאן, המילה הזו אינה מיותרת, או 'מופנה', בשפת דרשני י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. ממילא, הסברו של רבינו גרשום קצת דחוק.

נראה שמסקנת הגמרא שהשתמשו באורים והתומים בחלוקת הארץ - מנותקת לגמרי מהביטוי 'על פי הגורל' המופיע בפסוק. אמנם קיימות דרשות שלא

קרויים האורים והתומים רק בשם 'אורים'. למה אלעזר הכהן צריך לשאול לפני יהושע דווקא ב'משפט האורים', המתייחס לתשובה השלילית של האורים והתומים, לפי דרכנו?

47 בבא בתרא (קכב.).

תואמות את פשטם של המקראות, אבל בדרך כלל לצדן ישנו הסבר והתייחסות של הגמרא או מדרש ההלכה לסטייה מפשט הפסוק! אך לאור הצעתנו, שהאורים והתומים הם סוג של גורל – דברי הגמרא מחוורים כשמלה, שהרי לא למדו זאת מהמילה 'פי' אלא מהמילה 'גורל'.

הרמב"ן, כפי שראינו, סבר שכל הכהנים שנהרגו בנב היו נושאי אפוד בפועל, כלומר: השאלה באפוד אינה מיוחדת לחושן המשפט של הכהן גדול. אם נניח שדרך קבלת ההחלטות על ידי הגורל מתוך אפוד היתה נהוגה אצל עמי קדם, ייתכן שהתורה רצתה להגביל תופעה זו על ידי ייחודה לכהן הגדול, בדומה להגבלת הקרבת הקרבנות לבית המקדש בלבד, לפי דברי הרמב"ם. הגבלת השימוש באפודים, מבחינה זו, דומה לאיסור ההקרבה בבמות. ניתן להציע כי השימוש באורים והתומים על ידי כהני נב הותר לאחר החורבן, כמו שהותרו הבמות עם חורבן שילה. הסיבה להגבלת השימוש באורים והתומים בתקופת המשכן והמקדש היא שהשאלה בהם היא שאלה 'לפני ה' – והשראת השכינה בתקופות אלו מרוכזת במשכן ובמקדש. התפשטות האורים והתומים ברחבי ישראל עלולה להביא לשימוש בהם כקסם וכאוב המביאים לעבודה זרה – כפי שהבמות עלולות להוביל תהליך כזה. תופעה זו מוכרת לנו בפועל משאול המלך, שבאחריתו שאל באוב במקום בנביאי ה'.

השימוש הנפוץ והמוכר באפוד עם האורים ותומים שבתוכו מסביר למה התורה לא ציוותה על עשיית האורים והתומים, ולא הרחיבה בתיאור אופיים וצורתם: הם כבר היו קיימים ומוכרים לכל אחד. שאר כלי המקדש היו מיוחדים וחדשים, וממילא הקב"ה תיאר אותם בפרוטרוט וציווה על עשייתם. מעתה, מובן גם מקומה של ה"א הידיעה בפסוק, עליה הרמב"ן תמה: האורים והתומים לא נוצרו במיוחד עבור הכהן הגדול וחושן המשפט, אלא סופחו אליו מאפודים שככל הנראה כבר היו קיימים.⁴⁸

48 כפי שכבר ציינו, גם המזבח נזכר בתורה בה"א הידיעה; ייתכן וזה מפני שישנו מזבח נוסף המוכר לנו, כפי שהאורים והתומים מוכרים לנו, לפי הצעתנו - מזבח הקטורת שבהיכל.

סיכום

בעיון זה עמדנו על קשיים רבים הנוגעים ל"אורים ותומים", המופיעים בתורה בצורה חריגה משאר בגדיו של הכהן הגדול. החריגה הטקסטואלית היא ביידוע הביטוי "האורים והתומים" ובהתייחסות מינימלית לאופן עשייתם. ישנן גם חריגות הלכתיות – הדיוט יכול היה להשתמש בהם לפי הרמב"ן, וליצירתם השתמשו באופן ייחודי בקלף.

ראשונים רבים הסבירו שהאורים והתומים תיפקדו – בנוסף להיותם בגד – ככלי לשאול בה' בעזרת השם המפורש שהיה מונח בהם. מכאן נובעת עמימות הפסוקים ביחס אליהם: כלי ייחודי זה, המקשר בין שמים לארץ, ייצג סודות שמיימים שהשתיקה יפה להם לפי האבן עזרא, ואולי אף הוכן ב"מעשה שמים" אליבא דהרמב"ן. כך מובן גם ייחודם ההלכתי, שהרי האורים והתומים מנותקים ממערכת בגדי הכהן הגדול הן בחומרים והן בשימוש.

לעומת הבנות אלו, הרמב"ם צועד בשיטתו של רב האי גאון שהאורים והתומים הם חלק משמונת בגדי הכהן הגדול. נטינו לקשור זאת לתפיסתו הרציונלית בנוגע לשם המפורש, שאינה מייחסת לו כוחות רוחניים ייחודיים כפי שסברו ראשונים אחרים. השאלה באורים והתומים הייתה לדעתו לא כלפי השם שבאורים ותומים כפי שהבין רש"י, אלא במראה הנבואה לעומד מול הארון – עיקר גילוי השכינה במקדש.

הצענו אפשרות אחרת להבנת ייחודיותם של האורים והתומים – מדובר בחפצים בהם נפוץ היה השימוש כאמצעי לחיזוי; התורה הגבילה שימוש זה לתנאים מסוימים ולמסגרת ספציפית. בשל כך לא נדרש פירוט רב לגביהם, וניתן ליידע את שמם שכן הם כבר מוכרים לכל.

